

Inkluzywność oparta na wartościach religijnych w edukacji społeczności żydowskiej w Polsce na przykładzie działalności Stowarzyszenia Żydowskiego Cukunft

Abstrakt: Artykuł prezentuje działania edukacyjne i społeczno-kulturalne o charakterze inkluzywnym prowadzone w Polsce dla społeczności żydowskiej przez jej członków i członkinie zrzeszonych w Stowarzyszeniu Żydowskim Cukunft. Jako świecka organizacja Cukunft w swoich działaniach bazuje na żydowskich wartościach religijnych i kulturowych, z którymi zwraca się zarówno do społeczności żydowskiej, jak i nieżydowskiej (świeckiej, katolickiej, protestanckiej i muzułmańskiej). Dzięki takiemu nowatorskiemu podejściu Cukunft stara się poruszać ważne kwestie społeczne, jak stereotypy, uprzedzenia, dyskryminację i wykluczenie ze względu na wyznanie, afiliację religijną, pochodzenie narodowe i etniczne, wiek, płeć, orientację seksualną i status społeczny. Celem tych działań jest wspieranie polskiego społeczeństwa obywatelskiego otwartego na różnorodność i bogactwo kulturowe Polaków należących do różnych grup mniejszościowych oraz aktywne przeciwdziałanie wszelkim formom rasizmu, antysemityzmu, ksenofobii i wykluczenia społecznego. Tego typu podejście w żydowskiej edukacji religijnej pozwala podtrzymać pamięć o żydowskich wartościach kulturowo-religijnych i nadać im nową, uniwersalną jakość. Dzięki temu są one nadal obecne w przestrzeni społecznej.

Słowa kluczowe: dialog religijny, dyskryminacja krzyżowa, inkluzywność religijna, judaizm, wykluczenie, Żydzi

W opracowaniach naukowych dotyczących współczesnego życia żydowskiego w Polsce przyjęło się uważać, że wraz z upadkiem komunizmu po 1989 roku nastąpił dynamiczny rozwój polskiej społeczności żydowskiej, okreśłany mianem żydowskiego odrodzenia (*Jewish Revival*)¹. Dowodem tego

¹ Tematyką odrodzenia żydowskiego w Polsce po 1989 roku od wielu lat naukowo zajmują się m.in. Konrad Borek, Konstanty Gebert, Ruth Ellen Gruber, Jan Lorenz, Ewa Pacuła, Katka Reszke, Aleksandra Wilczura (por. K. Borek, *Na pograniczu dwóch światów – o żydowskości wśród*

wyjatkowego polskiego fenomenu jest ożywiona działalność religijno-kulturalna żydowskich gmin wyznaniowych² oraz działalność kilkudziesięciu stowarzyszeń i fundacji żydowskich o charakterze świeckim, a także wielu polskich instytucji zajmujących się popularyzacją historii Żydów polskich, w tym ponad pięćdziesięciu różnych festiwali, dni i spotkań³ z szeroko pojętą kulturą

nie-Żydów, praca magisterka (niepublikowana), Instytut Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017; K. Gebert, *Living in the Land of Ashes*, Kraków 2008; K. Gebert, *Jewish Identities in Poland: New, Old, and Imaginary*, [w:] *Jewish Identities in the New Europe*, red. J. Weber, London–Washington 1994, s.161–167; R. E. Gruber, *Upon the Doorposts of thy House: Jewish Life in East-Central Europe, Yesterday and Today*, New York 1994; R. E. Gruber, *Odrodzenie kultury żydowskiej w Europie*, Sejny 2004; J. Lorenz, *Remaking of Jewish Sociality in Contemporary Poland: Haunting Legacies Global Connections*, praca doktorska (niepublikowana), School of Social Sciences, University of Manchester, Manchester 2014 oraz film dokumentalny *The Passage*, reż. J. Lorenz, Wrocław–Manchester 2013; E. Pacuła, *Wzorce rodzinne u osób dokonujących konwersji na judaizm*, praca magisterska (niepublikowana), Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012; K. Reszke, *Powrót Żyda. Narracje tożsamościowe trzeciego pokolenia Żydów w Polsce po holokauście*, Budapeszt–Kraków 2013; A. Wilczura, *Żydzi i inni Polacy. Trzecia Rzeczpospolita wymyśla się na żydowsko*, [w:] *(Nie)widzialne granice – o tym, co dzieli i co łączy w wielokulturowości*, red. K. Kubin, Warszawa 2015, s. 85–103).

² Por. A. Grabski, *Współczesne życie religijne Żydów w Polsce*, [w:] *Studia z dziejów i kultury Żydów w Polsce po 1945 roku*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1997; *The Fall of the Wall and the Rebirth of Jewish Life in Poland: 1989–2009*, red. S. Penn, Warszawa 2009.

³ Najstarszym festiwalem kultury żydowskiej w Polsce jest Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie organizowany od 1988 roku przez Janusza Makucha. Na jego wzór powstały kolejne: Festiwal Trzech Kultur we Włodawie (1995), Festiwal Kultury Żydowskiej „Simcha” we Wrocławiu (1999), Festiwal Dialogu Czterech Kultur w Łodzi (2002), Dni Kultury Żydowskiej w Sejnach (2002), Festiwal Kultury Żydowskiej „Warszawa Singera” (2004), Dni Kultury Żydowskiej w Będzinie (2004), Festiwal Kultury Żydowskiej „Zachor – Kolor i Dźwięk” w Białymstoku (2007), Dni Kultury Żydowskiej w Wałbrzychu (2010), Festiwal Kultury Polsko-Żydowskiej „MisZMasz” w Żarkach (2010), Festiwal Simchat Chajim w Krotoszynie i Jarocinie (2012), Festiwal Kultury Żydowskiej „Zbliżenia” w Gdańsku (2013), Pardes Festival – Spotkania z Kulturą Żydowską w Kazimierzu Dolnym (2012), Festiwal Kultury Żydowskiej Sababa na Górnym Śląsku (2013), Ogólnopolski Festiwal Pieśni i Piosenki Żydowskiej „Shalom” w Kaliszu, Bałtyckie Dni Kultury Żydowskiej w Gdańsku, Dni Bobowej z Kulturą Żydowską, Białostockie Spotkania Chrześcijańsko-Żydowskie, Kieleckie Spotkania Chrześcijańsko-Żydowskie, Bliskie Spotkania Chrześcijańsko-Żydowskie w Warszawie, Dni Izraela w Krakowie, Dni Izraela we Wrocławiu, Dni Kultury Żydowskiej i Izraelskiej w Wielkopolsce, Dni Kultury Żydowskiej w Słupsku, Dni Kultury Żydowskiej w Nowym Żmigrodzie, Dni Kultury Żydowskiej „Adlojada” w Szczecinie, Dni Kultury Żydowskiej –Sztetl Chrzanów, Dni Pamięci o Żydowskiej Społeczności Rymanowa, „Galicjaner Sztetl” – Dni Pamięci Żydów Galicyjskich w Tarnowie, Festiwal „Śladami Singera” w Lublinie, Festiwal Muzyki i Tradycji Klezmerskiej w Kazimierzu Dolnym, Festiwal Kultury Polskiej i Żydowskiej: Święto Ciulimu Czulentu w Lelowie, Festiwal Trzech Kultur w Zduńskiej Woli, Cztery Kultury – Jeden Żelów, Międzynarodowy Festiwal Filmowy „Żydowskie Motywy” w Warszawie, Międzynarodowe Spotkania z Kulturą Żydowską w Sopocie, Dni Książki Żydowskiej w Warszawie, Święto Ulicy Żydowskiej w Poznaniu, Life Festival Oświęcim, Spotkania z Kulturą Żydowską w Chmielniku, Spotkania z Kulturą Żydowską w Łodzi, Spotkania z Kulturą Żydowską w Pszczynie, Spotkania z Kulturą Żydowską „Bajit Chadasz” w Krakowie, Spotkania z Kulturą Żydowską „Ślad” w Radomiu, cykl „Spotkania z żydowskimi świętami” w Nowym Sączu, Festiwal Nowa Muzyka Żydowska w Warszawie, Szczekociński Festiwal Kultury Żydowskiej „Yahad-Razem”, Warszawski Festiwal Filmów o Tematyce Żydowskiej, Festiwal Kultury Żydowskiej „MisZMasz” w Lublinie (2017), Festiwal Kultury Żydowskiej w Głogowie (2017), Dni

żydowską, organizowanych cyklicznie na terenie całego kraju⁴.

Wzrost zainteresowania kulturą żydowską po 1989 roku nie wynikał jednak z nagłego wzrostu liczebności społeczności żydowskiej w Polsce. Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2011 roku w Polsce miało mieszkać tylko 7353 Polaków pochodzenia żydowskiego (3804 mężczyzn i 3549 kobiet), w tym jedynie 214 dzieci (do 9 lat) i 359 nastolatków (10–19 lat). Z kolei liczbę studentów żydowskich oraz osób pracujących (20–39 lat) szacowano z kolei na 2992 osób, a Żydów w tak zwanym wieku średnim (40–59 lat) na 2499 osób. Pozostałą grupę stanowili żydowscy seniorzy (powyżej 60. roku życia), których było wówczas 1288⁵. W 2017 roku dane te nie uległyby znaczącej zmianie. Polska społeczność żydowska nadal pozostaje bardzo szybko starzejącą się mniejszością narodową z ujemnym przyrostem naturalnym⁶.

W tym miejscu warto podkreślić, że kwestia przynależności do społeczności żydowskiej w Polsce pozostaje nadal bardzo problematyczna. W badaniach GUS mogli nie zostać ujęci członkowie i członkinie rodzin osób pochodzenia żydowskiego, które oficjalnie nie deklarują przynależności do narodu żydowskiego, oraz osoby narodowości polskiej, które przeszły konwersję na judaizm⁷.

Według żydowskiego prawa religijnego Żydem jest ten, kto narodził się z matki Żydówki. W wyniku traumatycznych przeżyć wojennych i Holokaustu, a następnie nagonki antysemitkiej Marca '68⁸ wielu polskich Żydów

Kultury Żydowskiej w Dzierżoniowie, Dolnośląski Festiwal Kultury Żydowskiej w Wałbrzychu (2017) (zob. Jewish Culture Festivals in Poland, <http://jewish-heritage-europe.eu/wp-content/uploads/2014/08/Jewish-Festivals-Poland-update.pdf> [27.05.2017]).

⁴ Por. A. Gis, *The List of the Jewish Culture Festivals in Poland (August 2014)*, The Taube Foundation, San Francisco 2014, <http://jewish-heritage-europe.eu/wp-content/uploads/2014/08/Jewish-Festivals-Poland-update.pdf> [27.05.2017].

⁵ Zob. *Mniejszość żydowska – charakterystyka społeczno-demograficzna wg Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*, MSWiA, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis/6991.Charakterystyka-spoeczno-demograficzna-mniejszosci.html#%C5%BBYdzi> [27.05.2017].

⁶ „Z kolej społeczność Żydów – mimo podobieństwa do wyżej opisanych grup pod względem mediany wieku – odznacza się dość osobliwą strukturą wieku, charakteryzującą się największym udziałem przedstawicieli kategorii wieku produkcyjnego oraz relatywnie małymi udziałami skrajnych kategorii wiekowych, w tym najmniejszym, spośród wszystkich analizowanych zbiorowości, odsetkiem osób w wieku przedprodukcyjnym – 5,9, a jednocześnie także niewysokim – na tle innych – udziałem kategorii wieku poprodukcyjnego – 12,9%. Należy zauważyć, że mimo niższego niż wśród ogółu ludności odsetka osób w wieku poprodukcyjnym wymieniono społeczność Żydów w gronie zbiorowości «starszych» niż populacja generalna, do czego uprawnia zarówno wartość mediany wieku, jak i wskaźnik ilościowej relacji starych do młodych, wynoszący 196 do 100” (A. Gudaszewski, *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2015, s. 58, http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [27.05.2017]).

⁷ Por. H. Datner, *1100 Żydów*, „Midrasz”, http://www.midrasz.home.pl/2003/lis/lis03_02.html [27.05.2017].

⁸ Zob. M. Starnawski, *Socjalizacja i tożsamość żydowska w Polsce powojennej. Narracje emigrantów pokolenia Marca '68*, Wrocław 2017.

porzuciło jednak judaizm lub zostało wychowanych w chrześcijaństwie albo ateizmie – bez jakiegokolwiek świadomości swojego żydowskiego pochodzenia⁹. W takiej sytuacji trudno oszacować, ile dokładnie jest w Polsce osób pochodzenia żydowskiego. Liczba ta może się wahać między 7500 a 30 000¹⁰.

Osoby pochodzenia żydowskiego świadomie deklarujące wyznanie żydowskie lub bezwyznaniowość (tak zwani Żydzi ateiści) skupione są w kilku organizacjach żydowskich o charakterze religijnym lub świeckim, takich jak ortodoksyjne gminy wyznaniowe żydowskie (GWŻ) zrzeszone w Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce (ZGWŻ), Gmina Wyznaniowa Starozaconnych w RP, Izraelicka Niezależna Gmina Wyznaniowa w Poznaniu oraz Niezależna Gmina Wyznania Mojżeszowego w Gdańsku (pozostające w opozycji do ZGWŻ), postępowe gminy żydowskie zrzeszone w Związku Postępowych Gmin Żydowskich „Beit Polska”¹¹ oraz – niezależne od Beit Polska – Stowarzyszenie Beit Kraków, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, Stowarzyszenie Dzieci Holokaustu w Polsce, Stowarzyszenie Drugie Pokolenie – Potomkowie Ocalałych z Holokaustu, Stowarzyszenie Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej, Stowarzyszenie Żydowski Instytut Historyczny w Polsce, Żydowskie Stowarzyszenie „B'nai B'rith” w RP, Stowarzyszenie Żydowski Dom Seniora „Moszaw Zkenim”, Stowarzyszenie Pardes, Stowarzyszenie Żydowskie Czulent z siedzibą w Krakowie oraz Stowarzyszenie Żydowskie Cukunft z siedzibą we Wrocławiu¹². Większość z tych organizacji żydowskich ma na celu odbudowę i rozwój życia żydowskiego w Polsce, upowszechnianie wiedzy o historii i kulturze Żydów

⁹ Por. E. N. Gafny, *Dividing Hearts: The Removal of Jewish Children from Gentile Families in Poland in the Immediate Post Holocaust Years*, Jerusalem 2009; N. Bogner, *At the Mercy of Strangers: the Rescue of Jewish Children with Assumed Identities in Poland*, Jerusalem 2009; D. Grollmus, *Poland's Real Jewish Revival*, „Tablet”, www.tabletmag.com/jewish-life-and-religion/116890/polands-real-jewish-revival [27.05.2017].

¹⁰ Zob. A. C. Brownfeld, *Jewish Life Revives in Poland as Poles Confront Their Country's Complex History of Interaction with Judaism*, „Issues”, Spring 2008, www.acjna.org/acjna/articles_detail.aspx?id=479 [27.05.2017].

¹¹ Zob. P. Ciecieląg, *Wyznania religijne w Polsce 2012–2014*, GUS – Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2016, s. 149–152, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/wyznania-religijne-w-polsce-20122014,5,1.html#> [27.05.2017].

¹² W latach 2006–2008 działało w Polsce 8 stowarzyszeń zrzeszających społeczność żydowską, posiadających łącznie ponad 3,6 tys. członków. Siedziby ich zarządów znajdowały się w Warszawie (7) i Krakowie (1). Największe z nich, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, liczyło wówczas 1617 członków (por. P. Ciecieląg, *Wyznania religijne i stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006–2008*, GUS – Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2009, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_wyzn_rel_stow_nar_i_etn_w_pol_2006-2008.pdf [27.05.2017]; P. Ciecieląg, *Wyznania religijne: Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, GUS – Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, s. 126–127, 350–360, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_wyznania_religijne_stow_nar_i_etn_w_pol_2009-2011.pdf [27.05.2017]).

polskich, a także integrację środowiska żydowskiego oraz walkę z antysemityzmem. W ostatnich latach najbardziej na tych polach wyróżnia się najmłodsza polska organizacja żydowska, jaką jest Cukunft.

Stowarzyszenie Żydowskie Cukunft zostało założone we wrześniu 2014 roku w wigilię święta Rosz Haszana, to jest Żydowskiego Nowego Roku 5775 przez Joannę Grudzińską, Jana Kirschenbauma, Marcina Szternberga i Aleksandrę Wilczurę, wrocławskich aktywistów zrzeszonych w Gminie Wyznaniowej Żydowskiej we Wrocławiu oraz Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce (TSKŻ). Podjęli się oni odbudowy świeckiego życia żydowskiego we Wrocławiu oraz samodzielnego kreowania oferty edukacyjnej i społeczno-kulturalnej skierowanej zarówno do społeczności żydowskiej Dolnego Śląska (głównie osób świeckich i niezrzeszonych w żadnej innej organizacji żydowskiej), jak i społeczności nieżydowskiej, zainteresowanej historią oraz kulturą żydowską.

Stowarzyszenie przyjęło nazwę Cukunft, co w języku jidysz oznacza „Przyszłość”. Z jednej strony miała ona nawiązywać do Związku Młodzieży Cukunft (jid. *Jugnt-Bund Cukunft*), to jest młodzieżowej organizacji żydowskiej o poglądach lewicowych powstałej w 1910 roku i związanej ideologicznie z Bundem¹³. Z drugiej natomiast nazwa Cukunft wyrażała poglądy, wartości i cele, jakie stawiali przed sobą przyszli Cukunftowcy, takie jak niezależność, odwaga, świadomość swoich polsko-żydowskich korzeni, wierność żydowskim wartościom religijno-kulturowym oraz odpowiedzialność za tworzenie inkluzywnego społeczeństwa obywatelskiego opartego na wzajemnym zrozumieniu i szacunku.

W 2014 roku Cukunft w swoim założeniu był konstrukt politycznie utopijnym, który miał łączyć to, co zawsze dzieliło społeczność żydowską i nieżydowską w Polsce – różne pokolenia, doświadczenia, światopoglądy, stereotypy i uprzedzenia związane z Żydami oraz brak wiedzy o *Innych* jako o *nas samych*¹⁴. Dość szybko jednak ten utopijny konstrukt przekształcił się w profesjonalną organizację, odpowiadającą na bieżące potrzeby społeczności żydowskiej i inkluzywnego społeczeństwa obywatelskiego, generowane pod wpływem dynamicznie zmieniającej się sytuacji polityczno-społecznej w Polsce i Europie¹⁵.

¹³ Bund – Ogólnożydowski Związek Robotniczy „Bund” na Litwie, w Polsce i w Rosji – najliczniejsza i najsilniejsza żydowska partia robotnicza w Polsce w okresie międzywojennym, opowiadająca się przeciwko syjonizmowi. W styczniu 1949 Nadzwyczajny Zjazd Bundu podjął decyzję o samorozwiązaniu i wezwał swoich członków do wstępowania do PZPR. Wraz z nim rozwiązaniu uległ także Cukunft.

¹⁴ Parafraza tytułu książki Paula Ricoeura – *O Sobie samym jako innym*, poruszającej kwestię koncepcji tożsamości narracyjnej, którą bez wątpienia są tożsamości młodych Polaków żyjących w epoce „płynnej nowoczesności”, w której tożsamości stale się konstruują i dekonstruują, ulegając coraz to nowszemu trendom i modom (por. Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006; P. Ricoeur, *O Sobie samym jako innym*, Warszawa 2005).

¹⁵ Por. *Postrzeżenie Żydów i stosunków polsko-żydowskich*, CBOS. Komunikat z Badań nr 112/2015, Warszawa, sierpień 2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_112_15.PDF

W tych działaniach Cukunft wsparły polskie instytucje publiczne i organizacje pozarządowe, takie jak Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, Wrocławskie Centrum Wspierania Organizacji Pozarządowych SEKTOR 3, Fundacja Humanity in Action Polska, Regionalne Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej we Wrocławiu, Urząd Miasta w Świdnicy, Fundacja Klamra, Stowarzyszenie Kultura Równości, Koalicja Wrocław Wita Uchodźców oraz organizacje żydowskie, takie jak Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, Szkoła Podstawowa Tikkun Olam, Szkoła Podstawowa Szalom Alejchem, Agencja Żydowska i Program Minyanim, Paideia Incubator, Mitzvah Day 365UK, JCC Kraków, ROI Community, Fundacja Róży Luksemburg oraz Charles and Lynn Schusterman Family Foundation¹⁶.

Wyjątkowym wsparciem dla Cukunftu było nawiązanie współpracy z Ewangelikalną Wyższą Szkołą Teologiczną we Wrocławiu (EWST) oraz z prowadzoną przez Centrum Edukacyjne EWST – Międzykulturową Akademią Trzeciego Wieku¹⁷. Zaufanie i wsparcie, jakie okazało EWST przy współtworzeniu, a następnie współprowadzeniu programów edukacyjnych dla seniorów związanych z Międzykulturową Akademią Trzeciego Wieku, stały się dla Cukunftu ważnym doświadczeniem edukacyjnym, które było sukcesywnie budowane w kolejnych latach tej międzypokoleniowej i międzykulturowej współpracy. Dzięki nim powstała silna więź interpersonalna, w której element żydowski i chrześcijański wzajemnie się dopełniały. Więź ta dodatkowo ekstrapoluje pozytywne emocje na obie społeczności, wyznania i narody, co jest największym edukacyjnym sukcesem tej współpracy.

W kolejnych latach Cukunft systematycznie rozszerzał swoją działalność edukacyjną i społeczno-kulturalną. Każdego roku organizuje lub współorganizuje około 50–60 projektów w Polsce i zagranicą. Obecnie Cukunft koncentruje swoją uwagę na pięciu wymiarach edukacji żydowskiej opartej na wartościach religijno-kulturowych: 1) dobroczynność, 2) edukacja antydyskryminacyjna, 3) przeciwdziałanie antysemityzmowi, 4) równouprawnienie Żydów i Żydówek LGBTQ oraz osób niepełnosprawnych w społeczności żydowskiej oraz 5) równouprawnienie żydowskich kobiet.

Żydowska edukacja w Polsce

Wydarzenia II wojny światowej pochłonęły nie tylko sześć milionów żydowskich istnień, lecz także ich wiedzę, kulturę i zwyczaje. Dlatego też międzyopo-

[27.05.2017]; *Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Warszawa 2015, <http://cbu.psychologia.pl/uploads/materialy/Uprzedzenia2015.pdf> [27.05.2017].

¹⁶ Za: JCC Wrocław — Cukunft Jewish Association in Wrocław, www.cukunft.pl [27.05.2017].

¹⁷ Por. *Międzykulturowa Akademia III Wieku*, EWST Centrum Edukacyjne, <http://www.ewst.pl/matw/> [27.05.2017].

koleniowy przekaz kulturowy w rodzinach żydowskich został na kilkadziesiąt lat zahamowany¹⁸. W Polsce wiedza o żydowskich wartościach kulturowych powróciła dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy to wraz z upadkiem komunizmu polscy Żydzi zaczęli na nowo uczyć się swojej historii, kultury i tradycji¹⁹. Okazało się to dla nich niełatwym zadaniem, szczególnie, gdy brakowało wykwalifikowanych żydowskich liderów, edukatorów i nauczycieli posługujących się językiem polskim, angielskim i hebrajskim²⁰.

Obecnie sytuacja ta powoli się zmienia. W Warszawie i we Wrocławiu działają żydowskie szkoły podstawowe i gimnazja (Zespół Szkół Lauder Morasha²¹, Etz Chaim, Szalom Alejchem i Tikkun Olam²²). W Krakowie działa szkołka niedzielna Unzere Kinder prowadzona przez Stowarzyszenie Żydowskie Czulent i Chabad Lubawich Kraków²³ oraz przedszkole Frajda przy JCC Kraków²⁴, a w Łodzi – żydowskie przedszkole Matanel i szkołka niedzielna AJDC²⁵. Coraz więcej polskich Żydów i Żydówek podejmuje studia judaistyczne w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Szwecji, Stanach Zjednoczonych lub w Izraelu. Część z nich posiada już dzisiaj tytuł rabinia, tak jak Mateusz Kos (1972–)²⁶, Maciej Pawlak (1977–), Pinchas Żarczyński (1981–), Grzegorz Dawid Szychowski (1982–) oraz Miriam Gonczarska (1972–) – pierwsza ortodoksyjna przewodniczka duchowa (żeński odpowiednik rabinia ortodoksyjnego, hebr. *maharat*) z Europy

¹⁸ Por. M. Melchior, *Zagłada a tożsamość. Polscy Żydzi ocaleni „na aryjskich papierach”. Analiza doświadczenia biograficznego*, Warszawa 2004.

¹⁹ Por. K. Gebert, *Jewish Identities in Poland: New, Old, and Imaginary*, dz. cyt., s. 161–167.

²⁰ *The Fall of the Wall and the Rebirth of Jewish Life in Poland: 1989–2009*, dz. cyt.

²¹ M. Narbutt, *Chanuka i choinka*, „Rzeczpospolita” 8–9 grudnia 2007, nr 287, s. A22, http://niniwa22.cba.pl/narbutt_chanuka.htm [27.05.2017].

²² Zob. *Historia Szkoły*, www.tikkunolam.edu.pl/szkola/historia-szkoly/ [27.05.2017].

²³ *Unzere Kinder – Szkołka Niedzielna*, www.czulent.pl/pl/unzere-kinder-szkolka-niedzielna [27.05.2017].

²⁴ P. Drabik, *Frajda – przedszkole dla żydowskich dzieci*, „Dziennik Polski” 24.02.2017, <http://www.dziennikpolski24.pl/region/a/frajda-przedszkole-dla-zydowskich-dzieci,11822171/> [05.06.2017].

²⁵ M. Witkowska, *Pierwsze żydowskie przedszkole w Łodzi już działa: „W ten sposób pokazujemy, że żyjemy i trwamy”*, „Dziennik Łódzki” 08.09.2015, <http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/7362911.pierwsze-zydowskie-przedszkole-w-lodzi-juz-dziala-w-ten-sposob-pokazujemy-ze-zyjemy-i-trwamy.id.t.html> [27.05.2017].

²⁶ Mateusz Kos (1972–) – pierwszy polski rabin ortodoksyjny po 1989 roku, urodzony w Warszawie, syn Ninel Kameraz-Kos, badaczki obyczajów żydowskich, i wnuk Chaskiela Kameraza (1903–1971), działacza społeczności żydowskiej. W 1985 roku w synagodze Nożyków w Warszawie odbyła się jego Bar Micwa. W 2001 roku wyjechał do USA, gdzie podjął studia w Yeshiva Ohr Somayach w Monsey, które ukończył 26 marca 2006 roku, otrzymując ordynację rabinacką. Współpracował z Yeshiva Aish HaTorah w Passaic w stanie New Jersey oraz Fundacją RONALDA S. LAUDERA w Hamburgu. W 2010 roku rozpoczął pracę w Wielkiej Brytanii jako kapelan. Obecnie mieszka w Manchesterze (zob. *Mateusz Kos – Porady dla każdego*, <https://sites.google.com/site/chorzele2/mateusz-kos> [27.05.2017]; por. *Spotkanie z Rabinem Mateuszem Kosem*, <http://new.jewish.org.pl/aktualnosci/spotkanie-z-rabinem-mateuszem-kosem-608/> [27.05.2017]).

Środkowo-Wschodniej²⁷. Studia rabinackie w duchu judaizmu reformowanego kontynuuje także Maciej Kirschenbaum (1987–) z Wrocławia. Mimo to liczebność wykwalifikowanych polskich edukatorów żydowskich nadal pozostaje relatywnie niewielka w stosunku do rosnących potrzeb społeczności żydowskich oraz polskiego społeczeństwa obywatelskiego zainteresowanego wielokulturowością. Naprzeciw temu zapotrzebowaniu społecznemu starają się wychodzić członkowie i członkinie Cukunftu, którzy posiadają formalną wiedzę i praktyczne umiejętności z zakresu studiów żydowskich, historii Izraela i Holocaustu, którzy jako osoby świeckie nie są ograniczani ortodoksyjnymi wymogami religijno-kulturowymi.

Żydowskie wartości religijno-kulturowe

Według Cukunftu do najważniejszych żydowskich wartości kulturowych należą:

1. *Tikkun Olam* – naprawianie świata, czynienie go lepszym miejscem do życia,
2. *Klal Israel* – jedność narodu żydowskiego,
3. *Erec Israel* – jedności z Ziemią Izraela,
4. *Herut* – wolność,
5. *Cedek* – sprawiedliwość,
6. *Pikuach Nefesz* – ochrona życia,
7. *Cedaka* – dobroczynność,
8. *Szalom* – pokój,
9. *Kehila* – budowa wspierającej społeczności,
10. *Zikaron* – pamięć.

Powyższymi wartościami Cukunft kieruje się w swojej działalności na rzecz odbudowy silnej i świadomej swoich korzeni społeczności żydowskiej w Polsce. Wartości te są mało znane wewnątrz polskiego środowiska żydowskiego, dlatego Cukunft wprowadza je do swojego programu edukacyjnego w kilku etapach rozłożonych w czasie.

W listopadzie 2014 roku Cukunft skoncentrował się na popularyzacji idei *Tikkun Olam*, *Cedek* i *Cedaki*, organizując pierwszy Dzień Cedaki, czyli Żydowskiej Dobroczynności we Wrocławiu. Podczas tego wydarzenia zebrano osiemdziesięciu kilogramów zimowej odzieży, środków czystości, jedzenia i pieniędzy dla potrzebujących wsparcia starszych członków społeczności żydowskiej Dolnego Śląska i Łodzi. Kolejna edycja tego projektu odbyła się

²⁷ Maharat Miriam Gonczarska – Yeshivat Maharat, <http://www.yeshivatmaharat.org/class-of-2015/2014/5/21/miriam-gonczarska> [27.05.2017].

w listopadzie 2015 roku w ramach Międzynarodowego Dnia Micwy (hebr. *Dobrego Uczynku*). Tym razem we współpracy z koalicją wrocławskich organizacji pozarządowych „Wrocław Wita Uchodźców” koordynowaną przez Marcina Czerwińskiego, Katarzynę Wiącek i Agatę Ferenc zebrane zostały spiwory, koce, środki czystości, pieniądze, zabawki i ubrania dla uchodźców przebywających w obozach przejściowych w Grecji i Słowenii. W 2016 roku Cukunft zorganizował III Dzień Cedaki i II Dzień Micwy w Ośrodku Działań Artystycznych Firlej we Wrocławiu, w ramach których przygotował paczki cedakowe dla członków społeczności żydowskiej oraz wsparł organizację koncertu nowej muzyki klezmerskiej w wykonaniu Jaschy Lieberman Trio z Krakowa oraz Golden Escort z Niemiec.

W 2016 roku Cukunft wprowadził kolejne dwie żydowskie wartości religijno-kulturowe do swojego programu edukacyjnego, to jest *Herut* i *Zikaron* przy organizacji organizowania wrocławskich obchodów 73. Rocznicy Wybuchu Powstania w Getcie Warszawskim oraz 71. Rocznicy Zakończenia II Wojny Światowej. W 2017 roku natomiast edukacja Cukunftu skupia się na wartościach *Klal Israel*, *Erec Israel*, *Szalom* i *Kehila*, którą systematycznie realizuje w ramach organizacji różnych doraźnych akcji pomocowych, świąt i wydarzeń, takich jak Shabbos Project, czy Międzynarodowy Dzień Żydowskiej Jedności – The International Unity Day²⁸. Wartości te są kluczowe do budowy silnej społeczności, świadomej swoich korzeni, związków z ziemią Izraela i całym narodem żydowskim, ponieważ stanowią rdzeń żydowskiej religii i tożsamości.

Edukacja antydyskryminacyjna i przeciwdziałanie antysemityzmowi

Członkowie Cukunftu od 2014 roku regularnie prowadzą wykłady i warsztaty dotyczące kultury żydowskiej, antysemityzmu, Holokaustu i Izraela podczas festiwali kultury żydowskiej, spotkań z uczniami, studentami i seniorami na terenie całego kraju. Co roku Cukunftowcy biorą udział w kilku edycjach Żywej

²⁸ Międzynarodowy Dzień Żydowskiej Jedności – The International Unity Day został ustanowiony w 2014 roku w duchu talmudycznej sentencji Kol Yisrael Arevim Ze BeZe (Talmud-Szawuot 39a), przypominającej, że wszyscy Żydzi są odpowiedzialni za siebie nawzajem. Co roku w Dzień Jedności Żydowskiej przyznawane są odznaczenia The Jerusalem Unity Prize dla liderów i liderki oraz wiodących organizacji żydowskich z całego świata, które wniosły znaczący wkład w budowę międzynarodowej jedności żydowskiej. Została ona ustanowiona przez Mera Jerozolimę Nira Barkata, organizację Gesher oraz rodziny trzech izraelskich chłopców – Eyala Ifracha, Gilada Shaera i Naftalego Fraenkla z¹, którzy zostali zamordowani latem 2014 roku przez nieznaną palestyńskich sprawców (zob. *About Unity Day*, The Jerusalem Unity Prize, <http://unityprize.org/unity-day/about-unity-day/> [27.05.2017]).

Biblioteki, między innymi we Wrocławiu, Wałbrzychu, Głogowie, Świdnicy, Sokolnikach i Częstochowie, oraz reprezentują społeczność żydowską na piknikach wielokulturowych – Kalejdoskop Kultur i „Mój i Twój Wrocław”.

W latach 2015–2016 Cukunft brał udział w dwóch ogólnopolskich projektach poświęconych walce z antysemityzmem, wykluczeniem i ksenofobią. Pierwszy z nich to „Razem Przeciwko Nienawiści”, koalicja polskich organizacji pozarządowych zajmujących się walką z dyskryminacją²⁹. Drugi to ogólnopolska kampania na rzecz usuwania antysemickich i rasistowskich graffiti w polskiej przestrzeni publicznej „Hejt Stop”. Rezultatem projektów było powstanie wystawy poświęconej mniejszościom narodowym i etnicznym narażonym na mowę nienawiści oraz zamalowanie kilkudziesięciu napisów rasistowskich w przestrzeni miejskiej Wrocławia³⁰.

Od marca 2016 roku Stowarzyszenie Żydowskie Cukunft realizuje projekt pod tytułem „Przeciw miejskiemu antysemityzmowi. Przywracanie lokalnej pamięci żydowskiej”, stawiający sobie za cel przywracanie pamięci o świeckim żydowskim dziedzictwie Wrocławia i Dolnego Śląska, w których kultura żydowska żyje i ponownie się rozwija. Projekt zakłada organizację wykładów, warsztatów, wystaw, koncertów (między innymi Mikołaja Trzaski) i wykonanie żydowskich murali historycznych przedstawiających ważne dla polsko-niemiecko-żydowskiej pamięci postaci, takie jak Marek Edelman, Magnus Hirschfeld, Róża Luxemburg, Ferdinand Lassalle, Abraham Geiger, Edyta Stein, Ida Kamińska, i Jakub Rotbaum, dzięki którym Cukunft pokazuje, że społeczność i kultura żydowska nie są w Polsce obce i nie powinny być postrzegane jedynie przez pryzmat przeszłości.

Projekt inaugurował mural przedstawiający Marka Edelmana (1919–2009), członka przedwojennego Cukunftu, jednego z dowódców Powstania w Getcie Warszawskim³¹ i bojownika o prawa człowieka. Uosabia on wszystkie kluczowe dla Cukunftu wartości – *Tikkun Olam*, *Klal Israel*, *Herut*, *Cedek*, *Pikuach Nefesz*, *Szalom*, *Kehila*, *Zikaron*, a także nadzieję na świecką przyszłość żydowską w Polsce i Europie, oddanie dla idei bardziej sprawiedliwego i demokratycznego społeczeństwa, a w szczególności – szacunek dla drugiego człowieka.

²⁹ Zob. *Razem Przeciw Nienawiści*, Klamra, <http://klamra.org/projekty/prawa-czlowieka/razem-przeciw-nienawisci/> [27.05.2017].

³⁰ Zob. I. Żbikowska, *Koniec z „pedałami do gazu”*. Czyszcą Wrocław z nienawiści, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 18.03.2015, <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,17584918,Koniec-z-pedalami-do-gazu-Czyszcza-Wroclaw-z-nienawisci.html> [27.05.2017].

³¹ N. Sawka, *Wrocław będzie miał mural z Markiem Edelmanem. Malowały go dzieci*, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 18.04.2016, <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,19939476,wroclaw-będzie-miał-mural-z-markiem-edelmanem-malowały-go-dzieci.html> [27.05.2017].

Równouprawnienie Żydów i Żydówek LGBTQ

Jedną z podstawowych zasad, którymi kieruje się Cukunft, jest przekonanie o ważności manifestowania pluralistycznego głosu żydowskiego dotyczącego problemów, z jakimi boryka się społeczeństwo polskie. Taka postawa przyczynia się do odrzucenia jednowymiarowego wizerunku żydostwa w kategoriach judaizmu ortodoksyjnego i do budowania inkluzywnego społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, otwartego na wszystkie mniejszości, także LGBTQ. W 2014 i 2015 roku członkowie Cukunftu wsparli Festiwal Równych Praw i Marsz Równości we Wrocławiu tęczowymi flagami z gwiazdą Dawida, demonstrując tym swoje poparcie dla kwestii równouprawnienia osób LGBTQ wewnątrz społeczności żydowskiej. Ponadto Cukunftowcy w ramach wrocławskiego Festiwalu Równych Praw wygłosili wykłady o żydowskich grupach LGBTQ w ortodoksyjnej społeczności żydowskiej oraz zorganizowali dyskusje panelowe na temat homoseksualizmu w historii i tradycji żydowskiej. W jednym z nich wystąpił między innymi rabin Wrocławia – Tyson Herberger³². Rok później Cukunft został już oficjalnym współorganizatorem Festiwalu Równych Praw we Wrocławiu, podczas którego zorganizował między innymi występ znanej izraelskiej drag queen Mazy Mazeltov, antydyskryminacyjne warsztaty oraz wykonanie muralu autorstwa Dariusza Paczkowskiego, przedstawiającego dr Magnusa Hirschfelda (1868–1935) – niemieckiego lekarza pochodzenia żydowskiego związanego z Wrocławiem, prekursora seksuologii i jednego z pierwszych działaczy na rzecz równouprawnienia osób LGBTQ³³.

Równouprawnienie kobiet żydowskich

Judaizm jest religią patriarchalną, w której tradycyjnie przywództwo przysługuje jedynie mężczyznom, starszyźnie i rabinom. Kobiety w społeczności żydowskiej tradycyjnie pozostają w cieniu swoich ojców, mężów lub braci i pełnią w niej jedynie funkcje pomocnicze. Ich rola społeczna ogranicza się do rodzenia dzieci, przygotowania posiłków, pieczenia chałek, błogosławienia świec szabatowych, dbania o *cnijut*, czyli skromność i powściągliwość oraz o przestrzeganie praw *Nidda*, czyli oddalenia w okresie rytualnej nieczystości spowodowanej menstruacją.

³² Festiwal Równych Praw 2014 – Kampania Przeciw Homofobii, <https://kph.org.pl/festiwal-rownych-praw-2014/> [27.05.2017].

³³ Żbik, *Jest Edelman, będzie Hirschfeld*, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 09.10.2016, <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,20811221,jest-edelman-bedzie-hirschfeld.html?disable-Redirects=true> [27.05.2017].

W społeczności żydowskiej w Polsce po 1989 roku nadal utrzymuje się sztywny rozdział obu płci, który uwidacznia się w żydowskiej przestrzeni publicznej – religijnej i świeckiej. Kobiety żydowskie pełnią w społeczności funkcje drugorzędne, głównie w edukacji, sztuce lub pomocy społecznej. Jeśli sprawują funkcje kierownicze, to na ogół są one nominalne, gdyż podejmowanie decyzji zarezerwowane jest dla mężczyzn, którzy dokonują ich w porozumieniu z rabinami.

Od końca II wojny światowej do 1997 roku kobiety w Polsce nie sprawowały najwyższych funkcji kierowniczych w społeczności żydowskiej. Pierwszą kobietą, która weszła do zarządu Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce, była dr Helena Datner (1949–), socjolożka specjalizująca się w badaniach nad antysemityzmem. Dwa lata później została ona wybrana na przewodniczącą Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie. Jednak pełniła tę funkcję tylko jeden rok (1999–2000). W 1999 roku dołączyła do niej Alicja Kobus (1946–), która została przewodniczącą nowo otwartej Filii ZGWŻ w Poznaniu, w 2003 roku Dorota Wiewióra jako przewodnicząca GWŻ w Bielsku-Białej³⁴, a w 2013 roku Alicja Skowrońska jako przewodnicząca Filii GWŻ Wrocław w Żarach³⁵. Z kolei w 2014 roku na czele GWŻ w Warszawie po raz drugi stanęła kobieta – Anna Chipczyńska.

Pozycja kobiet jest nieco lepsza w świeckich organizacjach żydowskich. Choć na przykład w sześćdziesięcioośmioletniej historii Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce na przewodniczącą wybrano kobietę tylko raz – Marię Giercuskiewicz (1944–2011), która sprawowała tę funkcję w latach 2003–2006. W dziejach Teatru Żydowskiego w Polsce jego dyrektorami były jedynie dwie kobiety – Ida Kamińska (1899–1980) w latach 1949–1968 i od 2015 roku Golda Tencer (1949–)³⁶.

Nie oznacza to, że nie ma w Polsce zdolnych, wykształconych i znających języki obce polskich kobiet żydowskich, posiadających charyzmę i zdolności przywódcze, ich funkcje lideryckie są jednak sukcesywnie ograniczane, a wpływ na realną sytuację marginalizowany. W tej sytuacji w 2016 roku Cukunft postanowił skupić się na wsparciu kobiet żydowskich, szczególnie obecnych i przyszłych liderek małych społeczności, przez transfer wiedzy w zakresie liderstwa żydowskiego, promocji, pozyskiwania środków, mentoringu i networkingu. W tym celu zorganizował w Łodzi intensywne szkolenie dla liderów i liderek projektów żydowskich pod hasłem „Szabat Przyszłości”. Po jego zakończeniu

³⁴ Zob. M. Pawłowska, *Kiedy przewodniczącą jest kobieta... rozmowa z Dorotą Wiewiórą*, www.babskiebielsko.pl/portrety-kobiet/kiedy.html [27.05.2017].

³⁵ Por. M. Pojnar, *Opowieść o ostatniej żydowskiej rodzinie i cmentarzu, którego nie ma*, „Gazeta Wyborcza – Zielona Góra” 30.09.2016, www.zielonagora.wyborcza.pl/zielonagora/1.90220.20767136.opowieść-o-ostatniej-żydowskiej-rodzinie-i-cmentarzu-ktorego.html [27.05.2017].

³⁶ Zob. *Teatr Żydowski – Historia*, <http://www.teatr-zydowski.art.pl/content/historia> [27.05.2017].

rozpoczął natomiast doraźne wspieranie liderek żydowskich w promocji, organizacji oraz prowadzeniu wydarzeń edukacyjnych i społeczno-kulturalnych w ich lokalnych społecznościach.

W 2017 roku Cukunft rozszerzył te działania o stworzenie ogólnopolskiej koalicji liderek mniejszościowych FARIDA (Female Activists Render Inclusive Democratic Agenda), wspierających się w przeciwdziałaniu dyskryminacji krzyżowej oraz przemocy na tle religijnym i narodowościowym zarówno w społeczeństwie polskim, jak i wewnątrz samych mniejszości³⁷. Jest to projekt niezwyklej wagi szczególnie dla kobiet pochodzących z mniejszości religijnych, które bardziej niż mężczyźni narażone są na przemoc motywowaną nienawiścią religijną (w tym przemoc domową) oraz na dyskryminację na tle religijnym z powodu wyrazistego stroju mogącego sygnalizować ich przynależność religijną, jak hidżab, chusty, peruki, kapelusze i długie spódnice.

Warto podkreślić, że dotychczas w Polsce nie realizowano podobnego projektu dla kobiet z grup mniejszościowych. W latach 1996–1997 i 2014–2015 podjęto różne inicjatywy systemowego wspierania pozycji kobiet w Europie i Polsce, między innymi przez największą międzynarodową koalicję przedstawicieli światowych religii ma rzecz pokoju – Religions for Peace³⁸, oraz przez Małgorzatę Fuszarę, sekretarz stanu w Kancelarii Premiera i pełnomocnik rządu do spraw równego traktowania³⁹. Projekt FARIDA stworzony przez Cukunft koncentruje jednak swoją uwagę na wsparciu polskich kobiet z grup mniejszościowych w oparciu o inkluzywną edukację religijną i dialog międzyreligijny.

Podsumowanie

Działania, jakie od 2014 roku prowadzi Stowarzyszenie Żydowskie Cukunft w Polsce, są bardzo szeroko zakrojone i poruszają wiele problemów społecznych, z jakimi borykają się wszystkie współczesne społeczeństwa, w tym także społeczeństwo polskie. Kryzys liderstwa opartego na wiedzy, wykluczenie społeczne ze względu na wiek, płeć lub orientację seksualną, ksenofobia, niepełnosprawność, ubóstwo, przemoc (w tym domowa) na tle religijnym skupiają się

³⁷ Powstanie takiej koalicji polskich katoliczek, protestantek, muzułmanek, Romki, Żydówek, Ukrainek, uchodźczyń oraz organizacji ich wspierających było możliwe dzięki udziałowi Cukunftu w ogólnopolskim projekcie „Interfaith And Interethnic Coalition-Building To Combat Xenophobia And Religious-Based Discrimination” realizowanego przez National Democratic Institute dla polskich organizacji mniejszościowych i ich sprzymierzeńców instytucjonalnych.

³⁸ Zob. Religions for Peace, <https://rfp.org/> [27.05.2017].

³⁹ W. Ferfecki, *Cicha rewolucjonistka – sylwetka Małgorzaty Fuszary*, „Rzeczpospolita” 11.01.2015, www.rp.pl/artykul/1170244-Cicha-rewolucjonistka---sylwetka-Malgorzaty-Fuszary.html#ap-8 [27.05.2017].

jak w soczewce wewnątrz wszystkich polskich społeczności mniejszościowych, także żydowskiej.

Religie i tradycje religijne to nie tylko opium dla mas, lecz także wielkie narzędzia mobilizacji społecznej. W XXI wieku ważne jest kto, jak i w jakim celu tymi narzędziami się posługuje. Od tego zależy, czy podążymy w stronę inkluzji i poszukiwania tego, co nas w religiach łączy, czy w stronę ekskluzji i tego, co nas w nich dzieli. Działania Cukunftu prowadzą do budowania wzajemnego zaufania wewnątrz i na zewnątrz społeczności żydowskiej bazującego na wiedzy. W tym celu Cukunftowcy korzystają z żydowskich wartości religijno-kulturowych, których znajomość ponownie zaszczipiają w społeczności żydowskiej przez inkluzywne projekty edukacyjne i społeczno-kulturalne. To pozwoli im w przyszłości na otwarcie żydostwa polskiego na bogactwo pluralistycznego społeczeństwa obywatelskiego i pełną w nim partycypację.

Trudno jest obecnie przewidzieć, jaka przyszłość stoi przed judaizmem i społecznością żydowską w Polsce. Po fali zachłyśnięcia się religijną wolnością lat dziewięćdziesiątych XX wieku, skutkującą dynamicznym odrodzeniem życia żydowskiego w Polsce, zauważalny jest wyraźny trend zmniejszania się zasięgu wpływów judaizmu na życie polskich Żydów. Zjawiska społeczne, opisywane kilkadziesiąt lat wcześniej przez Petera Bergera⁴⁰ czy Thomasa Luckmanna⁴¹, zaistniały z opóźnieniem także w polskim społeczeństwie. Z jednej strony procesy prowadzące do sekularyzacji w ujęciu Jose Casanovy⁴² i Karela Dobbelaere⁴³, a z drugiej do deinstytucjonalizacji i prywatyzacji religii opisywanej przez Janusza Mariańskiego⁴⁴ oraz Ireńę Borowik⁴⁵ są obecne już we wszystkich polskich kościołach, także w judaizmie.

Spotkania społeczności żydowskiej o charakterze religijnym stopniowo zastępowane są bardziej atrakcyjnymi projektami kulturalnymi, w których w większym stopniu liczy się oprawa graficzna i zasięg medialny niż duchowość. Utrzymywanie się tego typu tendencji w społeczności mniejszościowej może prowadzić do zaniku jej tożsamości i akulturacji. Z tej perspektywy szczególnie zagrożona jest polska społeczność żydowska, która dotychczas opierała swoją tożsamość na pamięci o doświadczeniach wojennych i Holokauście⁴⁶. Cukunft z programami opartymi o żydowskie wartości religijno-kulturowe proponuje zupełnie inny kierunek w edukacji religijnej, polegający na powrocie do korzeni judaizmu i ukazaniu ich w nowym, inkluzywnym kontekście.

⁴⁰ P. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, Kraków 2005.

⁴¹ T. Luckmann, *Niewidzialna religia. Problem religii w nowoczesnym społeczeństwie*, Kraków 2011.

⁴² J. Casanova, *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, Kraków 2005. Por. *Religie i kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych*, red. I. Borowik, A. Szykowski, Kraków 1993.

⁴³ K. Dobbelaere, *Sekularyzacja: Trzy poziomy analizy*, Kraków 2008.

⁴⁴ J. Mariański, *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne*, Warszawa 2010.

⁴⁵ I. Borowik, *Procesy instytucjonalizacji i prywatyzacji religii w powojennej Polsce*, Kraków 1997.

⁴⁶ Por. D. Hervieu-Léger, *Religia jako pamięć*, Kraków 2007.

Bibliografia:

- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przekł. T. Kunz, Wydaw. Literackie, Kraków 2006.
- Berger P., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, przekł. W. Kurdziel, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2005.
- Bogner N., *At the Mercy of Strangers: the Rescue of Jewish Children with Assumed Identities in Poland*, Yad Vashem Publications, Jerusalem 2009.
- Borek K., *Na pograniczu dwóch światów – o żydowskości wśród nie-Żydów*, praca magisterka (niepublikowana), Instytut Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017.
- Borowik I., *Procesy instytucjonalizacji i prywatyzacji religii w powojennej Polsce*, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1997.
- Brownfeld A. C., *Jewish Life Revives in Poland as Poles Confront Their Country's Complex History of Interaction with Judaism*, „Issues”, Spring 2008, www.acjna.org/acjna/articles_detail.aspx?id=479 [27.05.2017].
- Casanova J., *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, przekł. T. Kunz, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2005.
- Ciecieląg P., GUS – Departament Wyznania religijne i stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006–2008 Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2009, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_wyzn_rel_stow_nar_i_etn_w_pol_2006-2008.pdf [27.05.2017].
- Ciecieląg P., *Wyznania religijne: Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, GUS – Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/oz_wyznania_religijne_stow_nar_i_etn_w_pol_2009-2011.pdf [27.05.2017].
- Ciecieląg P., *Wyznania religijne w Polsce 2012–2014*, GUS – Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2016, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/wyznania-religijne-w-polsce-20122014,5,1.html#> [27.05.2017].
- Datner H., *1100 Żydów*, „Midrasz”, http://www.midrasz.home.pl/2003/lis/lis03_02.html [27.05.2017].
- Dobbelaere K., *Sekularyzacja: Trzy poziomy analizy*, przekł. R. Babińska, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008.
- Drabik P., *Frajda – przedszkole dla żydowskich dzieci*, „Dziennik Polski” 24.02.2017, <http://www.dziennikpolski24.pl/region/a/frajda-przedszkole-dla-zydowskich-dzieci,11822171/> [05.06.2017].
- Perfecki W., *Cicha rewolucjonistka – sylwetka Małgorzaty Fuszary*, „Rzeczpospolita” 11.01.2015, www.rp.pl/artukul/1170244-Cicha-rewolucjonistka---sylwetka-Malgorzaty-Fuszary.html#ap-8 [27.05.2017].
- Gafny E. N., *Dividing Hearts: The Removal of Jewish Children from Gentile Families in Poland in the Immediate Post Holocaust Years*, Yad Vashem Publications, Jerusalem 2009.
- Gebert K., *Jewish Identities in Poland: New, Old, and Imaginery*, [w:] *Jewish Identities in the New Europe*, red. J. Weber, Published for the Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies, London–Washington 1994.

- Gebert K., *Living in the Land of Ashes*, Austeria, Kraków 2008.
- Gis A., *The List of the Jewish Culture Festivals in Poland (August 2014)*, The Taube Foundation, San Francisco 2014, <http://jewish-heritage-europe.eu/wp-content/uploads/2014/08/Jewish-Festivals-Poland-update.pdf> [27.05.2017].
- Grabski A., *Współczesne życie religijne Żydów w Polsce*, [w:] *Studia z dziejów i kultury Żydów w Polsce po 1945 roku*, red. J. Tomaszewski, Trio, Warszawa 1997.
- Grollmus D., *Poland's Real Jewish Revival*, „Tablet”, www.tabletmag.com/jewish-life-and-religion/116890/polands-real-jewish-revival [27.05.2017].
- Gruber R. E., *Upon the Doorposts of thy House: Jewish Life in East-Central Europe, Yesterday and Today*, Wiley, New York 1994.
- Gruber R. E., *Odrodzenie kultury żydowskiej w Europie*, przekł. A. Nowakowska, Fundacja Pogranicze, Sejny 2004.
- Gudaszewski A., *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2015, http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [27.05.2017].
- Hervieu-Léger D., *Religia jako pamięć*, przekł. M. Bielawska, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2007.
- Lorenz J., *Remaking of Jewish Sociality in Contemporary Poland: Haunting Legacies Global Connections*, praca doktorska (niepublikowana), School of Social Sciences, University of Manchester, Manchester 2014.
- Luckmann T., *Niewidzialna religia. Problem religii w nowoczesnym społeczeństwie*, przekł. L. Bluszcz, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2011.
- Mariański J., *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Melchior M., *Zagłada a tożsamość. Polscy Żydzi ocaleni „na aryjskich papierach”. Analiza doświadczenia biograficznego*, Wydaw. IFiS, Warszawa 2004.
- Mniejszość żydowska – charakterystyka społeczno-demograficzna wg Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*, MSWiA, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis/6991,Charakterystyka-spoeczno-demograficzna-mniejszosci.html#%C5%BBYdzi> [27.05.2017].
- Narbutt M., *Chanuka i choinka*, „Rzeczpospolita” 8–9 grudnia 2007, nr 287, http://niniwa22.cba.pl/narbutt_chanuka.htm [27.05.2017].
- Pacułt E., *Wzorce rodzinne u osób dokonujących konwersji na judaizm*, praca magisterska (niepublikowana), Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- Pawłowska M., *Kiedy przewodniczącą jest kobieta... rozmowa z Dorotą Wiewiórą*, www.babskiebielsko.pl/portrety-kobiet/kiedy.html [27.05.2017].
- Pojnar M., *Opowieść o ostatniej żydowskiej rodzinie i cmentarzu, którego nie ma*, „Gazeta Wyborcza – Zielona Góra” 30.09.2016, www.zielonagora.wyborcza.pl/zielonagora/1,90220,20767136,opowiesc-o-ostatniej-zydowskiej-rodzinie-i-cmentarzu-kto-rego.html [27.05.2017].
- Postrzeganie Żydów i stosunków polsko-żydowskich, CBOS. Komunikat z Badań nr 112/2015, Warszawa, 2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_112_15.PDF [27.05.2017].
- Religie i kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych*, red. I. Borowik, A. Szykowski, „Nomos”, Kraków 1993.

- Reszke K., *Powrót Żyda. Narracje tożsamościowe trzeciego pokolenia Żydów w Polsce po Holokauście*, przekł. zbiorowy, Wydaw. Austeria Klezmerhojs, Budapeszt–Kraków 2013.
- Ricoeur P., *O sobie samym jako innym*, przekł. B. Chelstowski, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Sawka N., *Wrocław będzie miał mural z Markiem Edelmanem. Malowały go dzieci*, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 18.04.2016, <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,19939476,wroclaw-bedzie-mial-mural-z-markiem-edelmanem-malowaly-go-dzieci.html> [27.05.2017].
- Starnawski M., *Socjalizacja i tożsamość żydowska w Polsce powojennej. Narracje emigrantów pokolenia Marca '68*, Wydaw. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2017.
- The Fall of the Wall and the Rebirth of Jewish Life in Poland: 1989–2009*, red. S. Penn, Taube Foundation for Jewish Life and Culture, Warszawa 2009.
- Uprzedzenia w Polsce*, red. A. Stefaniak, M. Bilewicz, M. Winiewski, Wydaw. Stowarzyszenia Filomatów – Wydaw. Liberi Libri, Warszawa 2015, <http://cbu.psychologia.pl/uploads/materialy/Uprzedzenia2015.pdf> [27.05.2017].
- Wilczura A., *Żydzi i inni Polacy. Trzecia Rzeczpospolita wymyśla się na żydowsko*, [w:] *(Nie)widzialne granice – O tym, co dzieli i co łączy w wielokulturowości*, red. K. Kubin, Fundacja na Rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2015.
- Witkowska M., *Pierwsze żydowskie przedszkole w Łodzi już działa: „W ten sposób pokazujemy, że żyjemy i trwamy”*, „Dziennik Łódzki” 8.09.2015, <http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/7362911,pierwsze-zydowskie-przedszkole-w-lodzi-juz-dziala-w-ten-sposob-pokazujemy-ze-zyjemy-i-trwamy.id.t.html> [27.05.2017].
- Żbik, *Jest Edelman, będzie Hirschfeld*, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 9.10.2016, <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,20811221,jest-edelman-bedzie-hirschfeld.html?disableRedirects=true> [27.05.2017].
- Żbikowska I., *Koniec, pedałami do gazu. Czyszcza Wrocław z nienawiści*, „Gazeta Wyborcza – Wrocław” 18.03.2015, http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,17584918,Koniec_z_pedalami_do_gazu_Czyszcza_Wroclaw_z_nienawisci.html [27.05.2017]

Netografia:

- About Unity Day*, The Jerusalem Unity Prize, <http://unityprize.org/unity-day/about-unity-day/> [27.05.2017].
- Festiwal Równych Praw 2014 – Kampania Przeciw Homofobii*, <https://kph.org.pl/festiwal-rownych-praw-2014/> [27.05.2017].
- Historia Szkoły*, www.tikkunolam.edu.pl/szkola/historia-szkoly/ [27.05.2017].
- JCC Wrocław – Cukunft Jewish Association in Wrocław, www.cukunft.pl [27.05.2017].
- Maharat Miriam Gonczarska – Yeshivat Maharat, www.yeshivatmaharat.org/class-of-2015/2014/5/21/miriam-gonczarska [27.05.2017].
- Mateusz Kos – *Porady dla każdego*, <https://sites.google.com/site/chorzele2/mateusz-kos> [27.05.2017].

Międzykulturowa Akademia III Wieku, EWST Centrum Edukacyjne, <http://www.ewst.pl/matw/> [27.05.2017].

Razem Przeciw Nienawiści, Klamra, <http://klamra.org/projekty/prawa-czlowieka/razem-przeciw-nienawisci/> [27.05.2017].

Religions for Peace, <https://rfp.org/> [27.05.2017].

Spotkanie z Rabinem Mateuszem Kosem, <http://new.jewish.org.pl/aktualnosci/spotkanie-z-rabinem-mateuszem-kosem-608/> [27.05.2017].

Teatr Żydowski – Historia, <http://www.teatr-zydowski.art.pl/content/historia> [27.05.2017].

Unzere Kinder – Szkołka Niedzielna, www.czulent.pl/pl/unzere-kinder-szkolka-niedzielna [27.05.2017].

Inclusion based on religious values in the education of the Jewish community in Poland on the example of the Cukunft Jewish Association's activism

Abstract: The article presents cultural, social and educational initiatives aiming at social inclusion within the Polish Jewish community undertaken by members of Cukunft Jewish Association, a non-profit, secular Jewish organization, whose activities are rooted in religious Jewish values, which the organization attempts to promote both within Jewish and non-Jewish (secular, Catholic, Protestant and Muslim) communities. Through this innovative approach Cukunft attempts to address important social problems, such as: stereotypes, prejudice, discrimination and exclusion on the grounds of religious affiliation, ethnic and national origin, age, gender, sexual orientation and social status. Cukunft supports the development of more diverse Polish civic society, open to embrace the the heritage of Polish minority groups, and actively combats all forms of racism, antisemitism, xenophobia and social exclusion. In these endeavors, it draws from religious Jewish education to give traditional Jewish values a new, more universal meaning, thus making them present again in public sphere.

Keywords: cross discrimination, exclusion, Jews, Judaism, religious dialogue, religious inclusiveness

